

I. Diplomová práce

Student: Martin Čermák

Obor: ČJ-OV

Téma: Kognitivní a didaktický potenciál literatury fantasy

Oponent diplomové práce: PhDr. Ondřej Hausenblas

Posudek oponenta diplomové práce:

Diplomová práce M. Čermáka si předsevzala velmi užitečný úkol: zmapovat didaktické a poznávací možnosti fantasy literatury. O významu fantasy pro současné čtenářství nemusíme pochybovat. I údaje z různých zpráv o soudobém čtení a čtenářství, které DP uvádí, to potvrzují.

Uchazeč se velice široce poučil z pramenů druhotných – od autorů významných i okrajovějších. Snesl dohromady mnoho informací, vymezení pojmoslovných, popisů děl.

V obsahu DP však vidím převahu typologizace – diplomant zajímavě porovnává různé směry uvnitř i vně žánru, podává informativní přehled o dílech a autorech. Snaží se vymezit některé důležité pojmy, jak žánrové (např. co je *high fantasy* a co *sword and sorcery*), tak vývojové. Podává přehled o některých teoriích vykládajících fantasy, a zpřehledňuje její prostor a prostředí. To může být pro učitele literatury velmi cenný zdroj poučení.

Bohužel jednotlivé části DP a jednotlivé přínosy nejsou příliš propojeny – někdy působí samoučelně. Kap. 3 a 4 jsou pěkné výklady důležitých složek nebo pojmů fantasy, jimi vlastně teprve začíná DP mít ráz odborně propracovaný (předchozí kapitoly jsou zpracovány poněkud chaoticky). Uchazeč by měl vždy pečovat o to, aby dal jasně najevo, jak se podle něho liší fantasy vyprávění od kteréhokoliv jiného narativu. Od s. 59 to totiž není příliš patrné.

Teprve od s. 70 – v kap. Postava ve fantasy – se DP počíná týkat úžeji také didaktického potenciálu fantasy. Ale domnívám se, že diplomant měl pojednat didaktické možnosti zevrubněji. Snadno se sklouzne k tvoření různých typologií, do nichž se utřídí postavy – ale co z toho? Přínos popisu typů postav atd. by měl objasnit u obhajoby.

Podobně by bylo třeba obhájit způsob, jakým jsou předkládány ukázky z fantasy literatury v odd. 5.6 „Postava a její osud“. Diplomant k nim v závorce slibuje „kognitivně/didaktickou interpretaci“, ale obávám se, že tam žádná není.

Nejvíce se o didaktickém a kognitivním přínosu fantasy dočteme až v shrnutí na s. 114.

Na závěr DP přináší také některé údaje z dotazníků nebo výzkumů – ale patrně umístění „vzadu“ v sešité DP odpovídá i místu těchto zkoumání v pojetí práce: jsou jen dodatečné. Není tu vyloženo, jak předchozí výklady a třídění korespondují s některými zjištěními získanými v dotaznících.. Mělo-li jít o nějaký kvalitativní výzkum, nebo aspoň o jeho trénink, měly i otázky výzkumu být zaměřeny a formulovány kvalitativně. I když se dotazník ptá na hodnotové jevy (jak se něco líbí, jakou má motivaci k četbě), není to kvalitativní výzkum, pokud směřuje jenom k zjištění dat – k statistice odpovědí. Musel by se dostat k souvislostem, které vytvářejí kvalitu. Pro diplomanta ovšem takové tázání mezi studenty na gymnáziu je jistě přínosné, otevírá oči v tom, co netušil, nebo potvrzuje to, co tušil.

K metodě a pojmům:

Diplomant si jako jeden z výchozích rozporů zvolil osu *oblíbenost u mladých čtenářů - nechuť u pedagogů*. Později naznačil, ale nerozvedl také osu *únik od skutečnosti - setkání se skutečností* (na s. 24 diplomant vlastně naznačil jen ten únik). Takové nedotahování započatého výkladu se objeví v DP vícekrát.

Domnívám se, že by bývalo užitečné, kdyby si uchazeč v začátku vyjasnil i další možné rozpory nebo výzvy kolem literatury fantasy, například *uměleckost slovesného díla - popularnost - podbízivost/knihy jako zboží*. Sice se k otázce o kvalitě děl z oblasti fantasy později také dostává, ale nezdá se mi, že by se této otázce zhostil náležitě – vzhledem k didaktickému ohledu své diplomové práce.

Na konci úvodní části se teprve zmiňuje o pojmu *alternativnosti*, který je pro fantasy důležitý, ale svůj výklad hlouběji nerozvíjí.

Ani pojem *magie* a její význam pro fantasy není dost využit: na s. 32 je sice vysvětlen, ale jakou hraje roli pro čtenáře, tu uvedeno a analyzováno není. O didaktické využitelnosti nemluvě.

Jedno z mála míst, která v předložené DP slibují skutečné didaktické souvislosti, je na s. 33: „...toto (jednota fant. literatury) je důležité např. pro uvážení možnosti, že čtenář science-fiction a fantasy plynule rozšíří svůj

obzor o autory beletrie, kteří mohou mít blízko k fantastickým žánrům.“ Našel jsem však v DP velmi málo dalších míst tohoto typu. Spíše jsou tu možnosti opomíjené: jako *fantastika vs. realita* na s. 34, v níž diplomant nezmiňuje to, že mladší žák se podobá svým chápáním mnoha technických nebo astronomických jevů lidstvu v době před pár stoletími, a fantasy by mohla proto být využita ve výuce nejen literární. Oceňuji však, že diplomant probral postavení zábavné literatury v literární výchově (s.10) Nestačí však pojednat estetickou stránku literárních děl jen tak, že se řekne „i fantasy může podle mého názoru plnit zároveň funkci estetickou, formativní...“ (s.10) Diplomant by měl o kvalitě textů fantasy a o tom, jakou roli kvalita hraje v literární výchově, při obhajobě sdělit více. Vyhnout se problému tím, že napíšeme „věřím, že co je kvalitní, ukáže čas“ (s. 11) je pro dobrou DP stěží obhajitelné. Nejde snad o to, co bude a nebude prohlášeno v učebnici za kvalitní, nebo co se bude dobře prodávat, ale jde o to, které rysy a kvality literárních děl budeme jako kulturní čtenáři a vychovatelé považovat za kulturně a vzdělanostně významné a které budeme tedy hledat, sledovat nebo vytvářet. Domnívám se, že v DP schází analýza postoje učitelů, které DP cituje a kteří kteří odmítají s žáky se zabývat knížkami o H. Potterovi apod. I to by uchazeč mohl v obhajobě objasnit blíže, ukázalo by mu to, s čím se jeho výklady o vysoké nebo nízké literatuře také měly vyrovnat. Zejména pokud autor považuje za jedno z poslání své DP „alespoň trochu posunout náhled „nečtenářů“ fantasy (především z řad pedagogů)“.

Škoda, že si diplomant v úvodních kapitolách nezadal také úkol řádně vymežit své chápání pojmů *četba, porozumění smyslu textu a čtenářství*. V celé práci k nim nijak neodkazuje, a ani v jeho vlastních výkladech se ujasněné pochopení dostatečně neprojevuje.

Diplomant věnoval hodně místa vymezení a definování pojmů fantazie, představivost, fantasy, fantastika. Bylo by dobré, aby v obhajobě přesněji rozlišil, jak chápe rozdíl mezi představivostí a fantazií. V textu příslušných kapitol mu pojmy dost splývají i tam, kde prohlašuje, že je rozliší. (kap. 1.1, s. 12-13, vč. citace definice od R. Honzáka)

Výklady v kap. 1. mohly být lépe uspořádány, a možná úplně vypuštěny, když kapitola 2. pojednává skoro o témž.:

Velká část toho, kolem čeho chodí na s. 12 – 20, je lépe a stručněji shrnuta na s. 28-30. Následující začátek kapitoly 2. (s.31n.) je opět poněkud jinak koncipován, ačkoliv znovu řeší obsah pojmu fantasy. Tyto zmíněné tři pasáže měly být lépe koordinovány, a mohly být stručnější. Zejména však zde neměl být ztracen rozdíl mezi literární fantastikou vůbec, mezi fantastičnem a žánrem fantasy.

Ztratil se v odd. 2.1: „Při snaze definovat a vymežit literární fantastiku nebo ještě konkrétněji žánr fantasy...“ Zde není na výběr, dá se definovat to, anebo ono, ale není možné jedním dechem definovat obojí. O tom, co tedy je fantastika v literatuře, se potom diplomant už nešíří, a tím mu asi uniká významný rozdíl a zlom mezi fiktivností v literatuře vůbec a fantasy literaturou.

Některé kapitoly mi připadají vzhledem k cílům práce nadbytečné. Srovnání fantasy a sci-fi je zajímavé žánrologicky, ale pro výklad poznávacího a didaktického potenciálu fantasy mnoho nepřináší. Opět: Pro výchovnou linii mohlo být využito lépe například motivu kultů a náboženství v kyberpunku (s.39)

Oceňuji, jak uchazeč probral psychologické aspekty fantazie ve vývoji dítěte (s.14n.). Zejména úseky, kde aplikuje poznatky z psychologie na čtenářské přístupy dětí, jsou užitečné (s.15).

Škoda však, že diplomant zmiňuje opačný směr spíše jen okrajově: O vlivu četby fantasy na rozvoj mladého člověka se zmiňuje vždy spíše jen v souvislosti obecně psychologizující, ale nikoli didaktické.

K pramenům:

V celé DP by si uchazeč měl více ujasnit, k jakým pramenům odborným chce sahat – na jedné straně musí brát pojednání z okruhu autorů a příznivců sci-fi, protože akademická věda mu nepodává dost podrobné informace a závěry, na druhé straně by si měl uvědomit (a dát to zřetelně najevo), že někteří citovaní autoři patrně nejsou dost fundovaní v literární teorii, v psychologii a možná i jinde. Pro oblast sci-fi a s ní i pro fantasy je pořád ještě typické, že o ní píšou nadšenci a přívrženci, a málokdy ji dokážou vpojit do celého literárního procesu a vývoje. Citovat informaci o tom, že novější věda si všímá i období, kdy mozek zmenšuje počet nervových propojení, nejen období růstu množství synapsí, jenom z VTM-Science, je pro odbornou práci málo spolehlivé. Je dosti zvláštní, když uchazeč cituje z Vágnerové (Vývojová psychologie), a pak uvádí, že „Neff jde ještě dále a poukazuje na to, že...“ (s.19) O. Neff není žádný psycholog ani edukátor. Svůj výběr pramenů a zacházení s prameny a vyhodnocování jejich odborné fundovanosti by uchazeč měl osvětlit v obhajobě. Určitě nepracoval tak, že prameny jenom potkal a ocitoval. (Slabina definice citované z některého méně fundovaného pramene se dá obvykle snadno poznat tak, že si

zkusíme pod definicí dosadit jiný pojem, obdobný, ale odlišný. Platí např. definice na s. 23 jenom pro fantasy? Anebo by mohla platit i o pohádkách, o preromantické novele, o Krakatitu Karla Čapka, atd.? Stejně tak pracoval diplomant s citací jistého Steblina Kaminského – mýtus je prý vyprávění, které bylo někde považováno za pravdu. Ale takových vyprávění je více typů. (s.28)

V DP by měly být všechny citace buď původní, nebo, pokud převzaty, aspoň úplně. To nebývá splněno tam, kde se diplomant odvolává na některé syntetické práce, a podle nich cituje některého dalšího autora (s. 21 aj.)

V kapitole 1 je citován H.R.Haggard, ale údaje o prameni scházejí – je asi převzat z Encyklopedie fantastických světů, vydané v Albatrosu. Je zvykem aspoň zřetelně naznačit, že informace je převzatá („podle Fantasy: Encyklopedie...“). O pár odstavců dále čteme: „Moore v e své knize o duši věří...“ – citační odkaz 34 míří k J. Truhelkovi. A ani v seznamu druhotné literatury není žádný Moore uveden, a tak nevíme, zda je citován Sir Thomas Moore, nebo nějaký přispěvatel z okruhu fanklubu sci-fi a fantasy.

Mám obavu, že diplomant s prameny nepostupoval příliš systematicky.

K přínosnosti diplomové práce:

Předem upozorňuji, že si uchazeč přislíbil, že ukáže didaktický potenciál pro školu, ale v práci ho mnoho předvedeno není. Knížky, autoři i sám žánr je spíše jen charakterizován, je sice náležitě uváděn do souvislosti s potřebami čtenáře, ale není uváděn ve vztah s potřebami výuky a potřebami rozvoje čtenáře. Asi to vyplývá z toho, že diplomant ztotožňuje četbu s pouhým procesem čtení, a opomíjí jiné aktivity úzce náležející k čtení textů, jako je přemýšlení nad čteným a přečteným dílem, hledání v textu, sdílení dojmů a myšlenek z četby, vlastní kreace, i kritika obsahu i formy čtených textů. Mělo to být aspoň naznačeno na s. 18, kde diplomant nabízí možnost vykročit s výukou „mimo rámec pouhého memorování faktů“. Pro uvažování o čteném nabízí jen velmi všeobecně dedukci.

Tím, že si diplomant vymezení fantasy nezúžil určením vícera specifikujících rysů, se mu stalo, že se jeho výklady o literární fantastice příliš prolínají s pouhou fikčností literatury. (s. 29 až na s. 31 a dále)

Jeden z výrazně specifických rysů však cituje na s. 23 – prvek naplněné touhy po laskavějším světě a lepším já... Naopak prvek „vypravěčství“, který je sice ve fantasy silně exponovaný, po ni není specifický – mnohá epika ho má. Navíc to, o čem v citované pasáži na s. 24 mluví Pratchett, je patrně spíše dějovost a příběh, s nímž mu vypravěčství pojmově splynulo. U spisovatele to nevádí.

Podobně neujasněné jsou taky vztahy fantasy k tradičnějším žánrům – zejména k mýtu. (s.28) použitá Neffova definice nás zavádí, protože Neff evidentně myslí právě na to, jak je fantasy blízká mýtu, ale ignoruje to, jak se do mýtu ukládá civilizační zkušenost etnika. (s.28) Diplomant by nemusel přejímat překonanou a materialisticky zúženou představu, že mýtus jenom vysvětluje nevysvětlitelné přírodní úkazy (s.29).

Vykládat o pohádce a hrdinském eposu, že „svou podstatou a svým původním účelem symbolizují napětí mezi mužským a ženským elementem“ (s.26, citována encyklopedie fantastických světů), je přinejmenším velmi zúžené a zavádí to práci do úzkých výkladů. Pak se zůstane jen u citace výkladu o tom, co znamená „aplikace“ na rozdíl od alegorie u Tolkiena.

V některých pasážích by byla DP zasloužila lépe propracovat, uspořádat a domyslet. Nicméně se domnívám, že předložená diplomová práce je vhodným podkladem k důkladné obhajobě.

V Praze 7.5.2007

PhDr. Ondřej Hausenblas